

לבעיית גבעון

מאת

ישראל בן-שם

א

כשאומרים "בעיית גבעון" בתחום הגיאוגרפית ההיסטורית מתכוונים, ראש לכל, לדברים המובאים ע"י אבסביוס באונומסטיקון. בערך גבעון (האוני הוצ. ע.צ. מלמד, 313, עמ' 32) כתוב שם: "... ויש היום כפר הנקרא כך, אצל בית אל מזרחה, כד' מילים ממנה, וסמוכה לרמה, אצל רמון".

אבסביוס קובע, אפוא, את מקומה של גבעון על פי שלושה ציונים: א) ארבעה מילים מזרחה מבית אל. ב) סמוכה לרמה. ג) אצל רמון.

הדבר המסובך פחות הוא לדעת הציין "סמוכה לרמה". ע"פ פלביוס (מלחמות ב. יט, א) האומר כי גבעון נמצאת במרחק 50 ריס מירושלים, בכיוון בית חורון (9½ ק"מ), או במקום אחר (קדמוניות ז', 11, 7) — 10 ריס, קבעו החוקרים את מקום גבעון העתיקה בתל השוכן בשטח הכפר אל ג'יב, 10 ק"מ מצפון-מערב ירושלים. סיוע לכך מצאו גם בדמיון ההיגוי בשמות, גבעון-ג'יב, ובברכה גדולה למזרח אל-ג'יב (12×17 מ') — זכר ל"ברכת גבעון" (ש"ב ב, יג). לפי החפירות האחרונות קיים היה ישוב במקום בתקופת המקרא, בהתאם לכתובים.

4 ק"מ מזרחית מאל-ג'יב נמצאת ח' ארם = רמה הקדומה. הלשון "סמוכה לרמה" נופלת יפה על מרחק של 4 ק"מ בין ישוב לישוב, ואין ספק כי זויהוי גבעון = אל-ג'יב הולם פה בהחלט את דברי אבסביוס.

הקשיים הם בשאר שני הציונים: 1. אצל רמון. 2. ארבעה מילים מזרחה לבית-אל. וגם פה יש להבדיל בין קושי לקושי. הציין "אצל רמון", אינו מסובך ביותר. אין אנו מכירים ישוב בשם רמון בסביבת גבעון-אל-ג'יב, לא מהמקרא, ולא מהגיאור-גרפיה של ימינו, ואין אנו יכולים למצוא אחיזה לדברים אלה של האונומסטיקון. עניין סתום, אך ללא מעקשים.

הציין השלישי "ארבעה מילים מזרחה לבית-אל" הוא פרובלמטי ביותר, שהרי יודעים אנו, זה 1500 שנה לפחות, שאת בית-אל מזהים עם ביתין (173/149). ומעולם לא היה ספק בקשר לכך; גבעון היא לכל הדעות למערכה של בית-אל, ואיך זה כאן "ארבעה מילים מזרחה לבית אל"?

לפתרון תמיהה משונה זו הלכו החוקרים בכמה דרכים שונות:

א) ביטלו בכלל את דברי אבסביוס. אצלנו אופיינית לקיצוניות זו עמדתו של מר ז. קלאי (ראה א"י, ג', בארות, עמ' 115). אך ספק אם זוהי דרך סבירה: לולול במקור — אם אין לעמוד על כונתו.

ב) תיקנו את המקור. במקום "מזרחה" קראו "מערבה". היו גם שציטטו בספרים לפי נוסחה "מתוקנת" זו. על דרך פסולה זו אין להרבות דברים. שיטה זו היא לדעת, בכלל מעבר לדיסציפלינה מדעית.

ג) מעניינת יותר הדעה השלישית, שלפיה קיימות היו שתי ערים באותו השם, גבעון. אך גם היא לא יכלה להתגבר על "המזרחיות" לבית-אל, וכיוונה גם היא את גבעון השנייה למערב בית-אל = ביתין, לרמאללה או לסביבתה. גם לפי דעה זו מקומה של גבעון הראשונה באל-ג'יב. (ראה מ. אבי-יונה, גיאוגרפיה היסטורית של א"י, מהד' ב', עמ' 100—101, והמפה שם).

ב

ונדמה לי, שיש מקום להצעה אחרת. אבסביוס ידע על שני ישובים בשם בית-אל, ובדבריו הנידונים התכוון לבית-אל אחרת, לא זו המקובלת בימינו. את בית-אל השניה יש לחפש בכפר בית-אלו, 17 ק"מ מערבית-צפונית לביתין—בית-אל (162/154). וזה נימוקי:

ברשימת "העולים משבי הגולה" — נחמיה ז, כה, נזכרים "בני גבעון", ברשימה המקבילה בעזרא ב, כ באים במקום אלה "בני גבר". השאלה היא, מהו השנוי הזה? האם טעות-סופר בלבד, או אולי עניין בדבר?

כ"ז ק"מ מזרחית מבית-אלו (ארבעה מילים בלשונו של האונומסטיקון), לצפון-מערב בית-זוית, נמצא שטח בשם ג'בר. לדעתי ג'בר זה הוא "גבר" של עזרא ב, כ, המקביל לגבעון בנחמיה ז, כה. וכיוון שגבר-ג'בר זה נמצא כ"ז ק"מ (= 4 מילים) מזרחה לבית-אל שניה זו (בית-אלו) והאונו מספר על גבעון הנמצאת 4 מילים מזרחה לבית-אל, מותר אולי להשלים את הזיהוי ג'בר = גבר = גבעון. גבעון שניה, אשר אליה התכוון אבסביוס.

ג'בר נמצאת 4 מילים מזרחה מבית-אל

גבעון " " " " "

" במקום גבר

" " ג'בר

ג'בר = גבעון.

השם ג'בר נשמר עד ימינו, ואילו לשם גבעון לא נשאר זכר בסביבה זו. יש להבין מכך, כי זהו שם של ישוב מאוחר יותר. בזמן הקדום היה כאן ישוב גבעון. קיומו נפסק ובמקומו, או בסביבתו הקרובה, הוקם ישוב חדש ג'בר. ברשימה בעזרא מובא השם החדש, שרוח בימיו, ובנחמיה — השם הקדום, ההיסטורי ושניהם לאותו המקום מתכונים.

לפיכך, נכונים הם דברי האונומסטיקון בציון זה: "גבעון" = 4 מילים מזרחה לבית-אל. הוא התכוון בזאת, לא לבית-אל (ביתין), אלא לבית-אל שניה — בית-אלו ולא לגבעון (אל-ג'יב), אלא לגבעון שניה, גבעון — גבר-ג'בר.

ג

נשאר עתה לבקש את הפתרון לציון השלישי, הסתום: "אצל רמון". פה נראה לי, הדבר פשוט בתכלית: 6—7 ק"מ (= 4 מילים) מזרחה לבית-אל (ביתין) היתה רימון.

בסביבת "סלע הרימון" של בני בנימין הנמלטים במעשה הפלגש בגבעה (שופטים כ. מז; כא. יג); ואליה מתכוון הציון השלישי שלנו "אצל רמון". מהלכת היתה מסורת "גבעון, 4 מילים מזרחה לבית-אל". אלה אשר ראו את בית-אל בביתין חיפשו את גבעון 4 מילים מזרחה מזו, והגיעו "אצל רמון".

עניין לנו במקרה רב-עניין: כימי אבסביוס כבר לא היו הדברים ברורים. ידעו על שתי "בית-אל" ועל שתי "גבעון", והיו מחפשים אותן בכל הכיוונים. והיה לו לאבסביוס חוש לאחריות והבחן מדוקדק שעה שלא הכריע, אלא רשם לדורות את כל המסורות לניגודיהן ולתמיהותיהן; על פיהן נמצאנו למדים הרבה וככה הגענו בשלושת הציונים באונומסטיקון לשלושה כוונים שונים הבאים לקבוע את מקומה של גבעון: (א) "סמוכה לרמה" — אל ג'יב. (ב) "4 מילים מזרחה לבית-אל" = בית-אלו, גבר = גבעון. (ג) "אצל רמון" = רמון, 4 מילים מזרחה לבית-אל — ביתין. למדים אנו מכאן:

(א) כי היו שתי ערים בשם גבעון.

(ב) כי היו שתי ערים בשם בית-אל.

הרבה והרבה השערות במדע המקראי תלויות בהנחה כי בית-אל אחת היא, וזו — בביתין. ושמא יהיה צורך מעתה לבדוק מחדש את כל ההשערות התולות את גורלן בקיומה של בית-אל אחת — בביתין.

